

LİSE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN COVID-19 SALGININDAN KORUNMA TEDBİRLERİNE VERDİKLERİ DESTEK, RİSKLİ DAVRANIŞLARI VE YAŞÇILIK EĞİLİMLERİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

**M. Ersin KUŞDİL¹, Leman Pınar TOSUN², Ahu ÖZTÜRK³,
Kenan ALPARSLAN⁴, Gamze ÖZDEMİR⁵, Merve ÇAVUŞOĞLU⁶,
Anıl KABLANOĞLU⁷, Sercan KARLIDAĞ⁸, Dilan POLAT⁹**

1 Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bursa, mekusdil@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3005-9009.

2 Doç Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bursa, pinart@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1635-6629.

3 Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bursa, ozturka@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0349-7342.

4 Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Muş, knnalparslan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6701-355X.

5 Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Çanakkale, gamzeozdemir@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2665-9773.

6 Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bursa, mcavusoglu@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7295-0430.

7 Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Isparta, anilkablanoglu@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5945-0116.

8 Arş. Gör., Altınbaş Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, sercan.karlidag@altinbas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7160-1602.

9 Arş. Gör., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bartın, dpolat@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4129-4979.

Geliş Tarihi: 06.12.2020 Kabul Tarihi: 24.01.2021 DOI: 10.37669/milliegitim.836781

Öz: Türkiye’de COVID-19 salgınına yönelik kısıtlamaların yürürlüğe konduğu Nisan ayında, bir sağlık tedbiri olarak önce altmış beş yaş ve üstündekilere, sonrasında ise 20 yaş altındakilere sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Salgınla mücadelenin başarısı açısından, gençlerin resmî kurumlarca yürürlüğe konan bu tedbirlere yönelik tutumları önemlidir. Sağlık tedbirlerine uymamak, sağlığı tehlikeye atmaktır ve gençlerin riskli davranışlar sergilemeye eğilimleri olduğu bilinmektedir. Mevcut çalışmada, Türkiye’nin büyükşehirlerinde yaşayan gençlerin COVID-19 salgınıyla mücadeleye yönelik tedbirleri destekleme düzeyleri, bu desteğin, riskli davranış ve yaşçılık eğilimleriyle ilişkisi incelenmiştir. Veriler, 2096 (1461:K, 635:E) lise son sınıf öğrencisinden çevrimiçi anket yoluyla toplan-

mıştır. Öğrencilerin salgınla mücadele amaçlı kısıtlamaları büyük ölçüde destekledikleri, en az desteklenen kısıtlamaların seyahatler ve bir araya toplanmakla ilgili olanlar olduğu görülmüştür. Öz-bildirimlerine göre gençler, nadiren riskli davranışlarda bulunmaktadır ve düşmanca yaşçılık düzeyleri düşük, korumacı yaşçılık düzeyleri görece yüksektir. Bazı yaşam alanlarındaki riskli davranışlar (riskli trafik davranışları ve temizlik kurallarının ihlali) COVID-19 salgınından korunma tedbirlerini desteklemenin anlamlı yordayıcılarıdır ve korumacı yaşçılık, riskli davranışlar kontrol edildikten sonra bile, COVID-19 salgınından korunma tedbirlerini desteklemeyi yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 salgını, yaşçılık, riskli davranışlar, pandemi, sağlık davranışı

THE SUPPORT, RISKY BEHAVIORS AND AGEISM TENDENCIES OF HIGH SCHOOL SENIORS TO THE PREVENTION MEASURES FROM THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract:

In April, when the restrictions for COVID-19 outbreak were implemented in Turkey, a curfew was imposed first on those aged sixty-five and above, and then on those under 20 as a health measure. To fight against outbreak effectively, the attitudes of the youth towards the official measures are important. Disobeying to health-related enforcement risks people's health, and it is known that young people have a tendency to exhibit risky behaviors. In the present study, the support for the official restrictions, their risk behavior and ageism tendencies by the youth living in the large cities of Turkey were examined. Data was collected through an online survey from 2096 high school seniors (1461:F, 635:M). The results revealed that students generally supported restrictions aimed at combating the outbreak, with the least supported restrictions being those related to traveling and social gatherings. According to their self-report, young people engage in risky behaviors rarely, and their hostile ageism levels are low, while their benevolent ageism levels are relatively high. Risky behaviors at some domains (risky traffic behaviors and violation of hygiene norms) are significant predictors of the support for the restrictions for the outbreak, and benevolent ageism predicts support for the measures against the COVID-19 outbreak, even after risky behaviors have been controlled.

Keywords: COVID-19 outbreak, ageism, risky behaviors, pandemic, health behavior

Giriş

COVID-19 salgını, toplum sağlığı açısından ciddi bir endişe kaynağıdır. Salgınla mücadelenin başarıyla gerçekleşmesi için devletin etkili tedbirler alması kadar, toplumun genci ve yaşlısıyla tüm bireylerinin tedbirleri benimsemesi de önem taşımaktadır. Mevcut çalışmayla, gençlerin salgından korunmaya yönelik kısıtlama ve yasaklara desteğini artırmaya katkı sağlayacak bilgilerin üretilmesi amaçlanmıştır. Salgını önlemeye yönelik kurallara uymamaları, gençlerin sağlığını riske sokmaktadır. Gençlik dönemindeki bireylerin risk almaya daha yatkın oldukları bilinmektedir. Riskli davranışlara eğilimin COVID-19 salgınından korunmaya yönelik tedbirlere uymama ile ilişkili olabileceği düşünüldüğünden, bu çalışmanın amaçlarından biri, gençlerin riskli davranışları sergileme sıklıklarının saptamak ve bununla COVID-19'dan korunma tedbirlerini desteklemenin ilişkisini incelemek olarak belirlenmiştir. COVID-19 salgını bir halk sağlığı tehdidi olmasının yanı sıra, toplumda yaşlı-genç ayrımını belirgin kılması sebebiyle gençler arasında yaşlılara yönelik ayrımcılığın (yaşçılığın) artmasına yol açabilir ve böylelikle toplumsal huzuru zedeleyebilir. Buradan hareketle mevcut çalışmada sonuncu amaç, COVID-19 salgınından korunmaya yönelik kısıtlamalara desteklerinin gençlerin yaşçılık eğilimleriyle ve riskli davranışlarıyla ilişkilerini incelemek olarak belirlenmiştir.

Gençlerin Riskli Davranışları

İnsanlar gençlikte sağlıklarını tehlikeye atan davranışları diğer tüm gelişimsel dönemlerde olduğundan daha fazla sergilerler (Lindberg vd., 2000; WHO, 2020). Gençlerin sağlıksız beslenmeden madde kullanımına uzanan çeşitli riskli davranışlara yönedikleri bilinmektedir (Gençtanırım-Kuru, 2010). Literatürde, gençlerin risk davranışlarına yönelmesinin nedenlerine ilişkin getirilen çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Bunlardan bazılarında, bu yaşlarda beyin bölgesinin olgunlaşmasının etkisi vurgulanırken (Galvan vd., 2007), bazılarında ise, ergen ben-merkezciliği doğrultusunda, gençlerin kendi eşsizliklerine, zarar görmezliklerine ve ölümsüzlüklerine dair bir inanç -'kişisel efsane'- geliştirmelerine (Alberts vd., 2007; Elkind, 1976) değinilmiştir. Gençlerin riskli davranışlarının düşük özsaygı (Rosenthal vd., 1991), yüksek sosyal kaygı (Reynolds vd., 2013) veya kişilik (Gullone ve Moore, 2000) gibi çeşitli bireysel özellikler bağlamında açıklandığı da görülmektedir.

Riskli davranışlara eğilimin, olağanüstü koşullarda daha da belirginlik kazanacağını iddia eden araştırmacılar da mevcuttur. Reijneveld ve diğerlerinin (2003) bir çalışmada gençlerin sıklıkla ziyaret ettikleri bir kafede çıkan ve ölümlü sonuçlanan bir yangın sonrasında bu yaş grubundaki kişilerin risk almaya yönelik eğilimleri incelenmiş ve yangından etkilenenlerde alkol kullanım oranlarının anlamlı düzeyde arttığı görülmüştür. Kişileri riskli davranışa yönlendiren olağanüstü koşullardan birinin bireyin kendi ölümlülüğünü hatırlaması olduğu söylenebilir. Dehşet Yönetimi Kuramı'na göre ölüm düşüncesi bireyleri dehşete düşürür ve bireyler ölümlülüklerini

hatırladıklarında olumsuz tutum ve davranışlara meyyleder (Greenberg vd., 1986; Pyszczynski vd., 2015). Örneğin, ölüm belirginliğinin yakınlık kurmaktan kaçınmayla ve riskli cinsel eylemlerle ilişkisini inceleyen Taubman-Ben-Ari (2004), kendi ölümlerine dair bir metin yazmaları istenen ve böylece ölümün belirgin kılındığı koşuldaki kişilerin, kontrol koşulundakilere kıyasla, riskli cinsel eylemlere katılmaya daha istekli olduklarını bildirmiştir. Bir meta-analiz çalışmasında, yaşamsal tehlike tehdidine maruz kalmanın, risk davranışlarıyla anlamlı bir ilişkisi olduğu ortaya çıkarılmıştır (Ben-Zur ve Zeidner, 2009).

Yaşçılık

Yaşlılık, bir gün herkesin üyesi olabileceği bir kategori olması özelliğiyle, diğer sosyal kategorilerden farklılaşır. Öte yandan, literatürde (Raz, 2004) yaşlılık süreci ve yaşlı yetişkinler sıklıkla hastalık, fiziksel ve/veya zihinsel gerileme ve ölüme yakınlık üzerinden ele alınmaktadır. Yaşlı yetişkinlere yönelik söz konusu olumsuz içeriğe sahip ve tektipleştirici bu yaklaşımı ilk defa Butler (1969) “yaşçılık” olarak tanımlamıştır. Butler (1980) yaşçılığın üç temel boyut içerdiğini belirtmiştir: Yaşlı yetişkinlere ve yaşlanma sürecine yönelik önyargı, çeşitli sosyal pratiklerde yaşlı yetişkinlere yönelik ayrımcılık ve kurumsal politikaların yaşlı yetişkinlere yönelik kalıpyargılar üzerinden inşası. Yaşlılara yönelik olumsuz tutumlar kuşaklar arası etkileşimlerde, sosyal politikalarda, iş ortamında ve diğer bağlamlarda kendini göstermektedir. İnsanlar yaşlılara yönelik önyargılarını bazen doğrudan, bazen de dolaylı biçimde ifade edebilir. Tıpkı cinsiyet ayrımcılığının korumacı ve düşmanca cinsiyetçilik olmak üzere iki ayrı türünün tanımlanması gibi (Glick ve Fiske, 1996), yaşçılığın da korumacı ve düşmanca olmak üzere iki türü tanımlanmıştır (Butler, 1980). Korumacı yaşçılıkta yaşlı bireylerin korunmaya ve kollanmaya muhtaç olan “eksik” kimseler olduğu düşüncesi hâkimdir. Düşmanca yaşçılık ise yaşlıların işe yaramaz bireyler oldukları ve topluma yük teşkil ettikleri şeklindeki olumsuz tutumları yansıtır. Yakın zamandaki bir çalışmada korumacı ve düşmanca yaşçılığın pozitif yönde ilişkisi olduğu ortaya konmuş, düşmanca yaşçılığın yaşlıları soğuk ve yetersiz görmekle, korumacı yaşçılığın ise bu bireyleri sıcak, ancak yetersiz görmekle ilişkili olduğu bulunmuştur (Cary vd., 2017). Yaşçılığı yedi farklı kültürde inceleyen Cuddy ve diğerleri (2005) yaşlı yetişkinlerin bu kültürlerin hepsinde benzer şekilde, yani yetersiz, ancak sıcak olarak değerlendirildiğini saptamışlardır.

Gençlerin Riskli Davranışları ve Yaşçılık Arasındaki İlişkiler

Literatürde, yaşlıları ya da yaşlılığı düşünmenin kişileri kendi ölümleri ile ilgili düşüncelere sevk edebileceğine işaret eden çalışmalar mevcuttur (Örn. Martens vd., 2004, 2005). Popham ve diğerleri (2011a, 2011b), Dehşet Yönetimi Kuramı’ndan hareketle yaşçılığın gençlerde ölüm kaygısından uzaklaşmak için riskli davranışlar sergileme eğilimini artırabileceğini öne sürmüşlerdir. Yaptıkları çalışmalar, gençlerin yaşçı tutum ve davranışlarının hem risk davranışlarının temelinde olabileceği öne sürülen

uyaran arama motivasyonları ile bağlantılı olarak (Popham vd., 2011a) hem de doğrudan (Popham vd., 2011a, 2011b) risk davranışlarını artırdığını göstermiştir. Hughes ve diğerleri (2016) ise, yaşlılığın gençlerdeki yasadışı ilaç kullanımıyla ilişkisini tespit etmişlerdir.

Gençlerin Riskli Davranışları, Yaşlılık ve COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Tedbirlere Gençlerin Verdiği Destek Arasındaki İlişkiler

Aktarılan bilgiler ışığında, COVID-19 salgını sürecinde gençlerin yaşlılık eğiliminin artacağını ve bunu takiben kendi sağlıklarını ve toplumsal sağlığı etkileyebilecek riskli birtakım davranışlar (örn. ev toplantılarında veya kafelerde buluşma gibi etkinliklerle sosyal mesafe tedbirlerinin ihlali vb.) sergileyeceklerini beklemek mümkündür. Ayalon ve diğerleri (2020), yaşlı yetişkinler COVID-19'a karşı daha kırılgan olarak gösterildikçe, gençlerin kendilerini virüse karşı dirençli olarak görme ve tedbirsiz davranma ihtimallerinin arttığını ileri sürmüştür. COVID-19 enfeksiyonunun diğer viral enfeksiyonlardan farklı olarak yaşlı ve kronik rahatsızlığa sahip olan bireyler üzerinde daha ağır etkiler yaratabilmesi nedeniyle uygulamaya konulan tedbirler, ardındaki amaç farklı olsa bile, yaşlıların gençler tarafından tektipleştirilerek değerlendirilmesine yol açabilir. Bunun da gençlerin yaşlılık düzeylerini ve dolayısıyla riskli davranışlarını artırması mümkün görünmektedir.

Öte yandan yaşlılığın düşmanca ve korumacı olarak iki boyutlu biçimde ele alınması halinde, genel olarak riskli davranışlarla ve özel olarak COVID-19 salgınına yönelik korunma tedbirlerine verilen destekle ilişkisinin nasıl olabileceğine yönelik öngörüler yeniden gözden geçirilmelidir. Ülkemizde yaşlılara saygının önemli bir değer olarak kabul edilmesi (Tamer, 2014) sebebiyle gençler arasında düşmanca yaşlılığın görece düşük, korumacı yaşlılığın ise daha yüksek düzeyde görülmesi beklenebilir. Düşmanca yaşlılık eğilimlerindeki artışın, Ayalon ve diğerlerinin (2020) öngördüğü gibi, gençlerde riskli davranışları ve COVID-19 salgınıyla mücadele tedbirlerine verilen desteği azaltması akla yatkın bir beklenti iken, korumacı yaşlılığın söz konusu değişkenlerle ilişkisinin nasıl olacağı tartışmaya açıktır. Özellikle, Türkiye gibi, kişilerarası ilişkilerde korumacı davranışların olumlu olarak değerlendirildiği kültürlerde yaşlılık yaşlıları koruma gerekçesiyle sergilendiğinde, riskli davranışlardan kaçınma ve sağlık tedbirlerini desteklemeyle pozitif yönde ilişkilere rastlanması mümkün görünmektedir.

Bu çalışmada, lise son sınıf öğrencilerinde COVID-19 salgınıyla mücadele tedbirlerine yönelik destek, riskli davranış eğilimleri ve yaşlılık (korumacı ve düşmanca) düzeyleri saptanmış, ardından riskli davranış eğilimlerinin ve yaşlılığın COVID-19 tedbirlerine yönelik desteği ne ölçüde yordadığı incelenmiştir. Spesifik olarak, riskli davranış eğiliminin ve düşmanca yaşlılığın COVID-19 tedbirlerine yönelik desteği yordaması beklenmiştir. Korumacı yaşlılık ve COVID-19 salgınıyla mücadele arasındaki ilişkinin ne olacağı konusu ise bir araştırma sorusu olarak ele alınmıştır.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni, Türkiye’de COVID-19 kısıtlamalarının uygulandığı büyükşehirlerdeki tüm lise son sınıf öğrencileridir. Çalışmanın örneklemini ise 29 büyükşehirden gönüllü olarak katılan 2096 öğrenci (635 erkek, 1461 kız) oluşturmuştur. Katılımcıların illere göre dağılımı incelendiğinde çoğunlukla şu altı ilden oldukları görülmektedir: Diyarbakır (544 katılımcı), İstanbul (271 katılımcı), Ankara (203 katılımcı), İzmir (180 katılımcı), Adana (165 katılımcı), Bursa (124 katılımcı). Diğer illerden katılımcıların sayısı 2 ile 37 arasında değişmektedir. Katılımcıların yaşı en büyük olanları 2000 doğumlu (20 katılımcı, %1), en küçüğü ise 2004 doğumlu (105 katılımcı, %5) iken çoğunluğu 2003 doğumludur (1138 katılımcı, %54). Katılımcıların yarısına yakını belde veya ilçede ikamet etmektedir (1018 katılımcı, %48.5). Bunları şehir merkezinde (882 katılımcı, %42.1) ve köyde (196 katılımcı, %9.4) ikamet edenler izlemektedir. Katılımcıların çoğunluğu Anadolu Lisesi veya Çok Programlı Anadolu Lisesi (928 katılımcı, %44.3) ile Mesleki Eğitim veren liselerde (709 katılımcı, %33.8) eğitim görmektedirler. Gelirleri incelendiğinde, katılımcıların ailelerinin çoğunlukla asgari ücret veya civarında bir gelire sahip olduğu görülmektedir (647 katılımcı, %30.9). Örneklemin demografik özellikleri daha detaylı olarak Tablo 1’de görülebilir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Sıklık	Yüzde
Cinsiyet		
Kız öğrenci	1461	69.7
Erkek öğrenci	635	30.3
Doğum yılı		
2000	20	1.0
2001	104	5.0
2002	729	34.8
2003	1138	54.2
2004	105	5.0
Lise türü		
Anadolu Lisesi veya Çok Programlı Anadolu Lisesi	928	44.3
Anadolu İmam Hatip Lisesi	313	14.9
Fen Lisesi veya Sosyal Bilimler Lisesi	135	6.5
Mesleki Eğitim veren liseler*	709	33.8
Diğer liseler**	10	0.5
Yerleşim yeri		
Köy	196	9.4
Belde İlçe	1018	48.5
Şehir Merkezi	882	42.1
Hanenin aylık geliri		
1000TL veya daha az	242	11.5
1001-2000TL	432	20.7
2001-3000TL	647	30.9
3001-4000TL	311	14.8
4001TL ve üstü	464	22.1
Evinizde sizinle birlikte yaşayan 65 yaşın üstünde kişi(ler) var mı?		
Evet	277	13.2
Hayır	1819	86.8
Evinizde sizden başka sizinle birlikte yaşayan 20 yaşın altında kişi(ler) var mı?		
Evet	1300	62
Hayır	796	38

* Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Mesleki ve Teknik Eğitim Okulu, Mesleki Eğitim Merkezi

** Açık Öğretim Lisesi, Güzel Sanatlar Lisesi, Spor Lisesi, Özel Okul, Proje Lisesi

Veri Toplama Araçları

COVID-19 salgınından korunmaya yönelik resmî kısıtlamalara verilen destek ölçeği: Mevcut çalışmanın araştırmacıları tarafından, COVID-19 salgını süresince resmî kurumlarca getirilen uygulama ve kısıtlamaların ne derece uygun bulunduğu değerlendirilmesi için oluşturulmuş, 13 maddelik 5'li Likert tipi (1: Hiç uygun bulmuyorum; 5: Çok uygun buluyorum) bir ölçüm aracıdır. Mevcut çalışmada ölçüm aracının yapısal geçerliği ve iç tutarlılık güvenilirliği sınanmış ve bu sınamanın sonuçları "Bulgular" bölümünde sunulmuştur.

Gençlerin riskli davranışları ölçeği: Gençlerin çeşitli riskli davranışları sergileme sıklıklarının değerlendirmek için, güvenilirliği önceki araştırmalarla sınanmış Riskli Davranışlar Formu (Başsın, 2010), Ergenlerde Riskli Davranışlar Ölçeği (Gençtanırım-Kuru, 2010) ve Riskli Sağlık Davranışları Ölçeği'nin (Çimen, 2003) maddelerinden bu çalışma kapsamında kullanılması uygun görülenler seçilerek hazırlanmıştır. Ölçek "antisosyal davranışlar" (1.-5. maddeler), "kişisel hijyen" (6.-9. maddeler), "riskli trafik davranışları" (10-14. maddeler), "sağlıksız beslenme" (15.-18. maddeler), "sigara-alkol-madde kullanımı" (19.-22. maddeler) olmak üzere 5 boyuttan ve 22 maddeden oluşan 5'li Likert tipi (1: Neredeyse hiç; 5: Çok sık) bir ölçüm aracıdır. Mevcut çalışmada ölçüm aracının yapısal geçerliği ve iç tutarlılık güvenilirliği sınanmış ve sonuçlar "Bulgular" bölümünde sunulmuştur.

Çelişik duygulu yaşçılık ölçeği: Glick ve Fiske'nin (1996) Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği'nden (Ambivalence Sexism Scale) hareketle Cary ve diğerleri (2017) tarafından geliştirilen ölçek, 9'u korumacı (örn. "Yaşlı insanların toplumun acımasız gerçeklerinden korunması gerekir."), 4'ü düşmanca yaşçılığı (örn. "Yaşlı insanlar çok alıngan olurlar.") ölçen 13 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 7'li Likert tipi derecelendirmeye sunulmaktadır (1: Kesinlikle katılmıyorum; 7: Tamamen katılıyorum). Ölçek Türkçeye araştırmacılar tarafından çevrilmiş olup ölçeğin bu formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması daha önce farklı bir örnekleme yapılmıştır (Öztürk vd., 2020). Türkiye örneklemindeki geçerlik-güvenirlik çalışmasında, düşmanca yaşçılık maddelerinden birinin ("Yaşlılar sağlık sistemi ve ekonomi için bir yüküdür") ölçeğin psikometrik yeterliliğini düşürdüğü saptanmış; mevcut çalışmada da bu madde elendiğinde düşmanca yaşçılık alt ölçeğinin Cronbach alfa değerinin yükseldiği (.66'dan .70'e) görülerek puan hesaplamalarından çıkartılmıştır. Güvenirlik analizleri düşmanca yaşçılık alt boyutunun (3 madde), korumacı yaşçılık alt boyutunun (9 madde) ve ölçeğin tamamının Cronbach alfa değerlerinin sırasıyla .70, .82 ve .82 olduğunu göstermektedir.

Demografik bilgi formu: Katılımcıların yaşı, cinsiyeti, sınıfı, lise türü, yerleşim yeri, ailelerinin aylık geliri ile evde 65 yaş üstü ve 20 yaş altı kişilerle birlikte yaşayıp yaşamadıklarıyla ilgili soruları içermektedir.

Verilerin Toplanması

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik komitesinin 27 Temmuz 2020 tarihli (referans numarası: 2020-05) etik onayı ve MEB'in 49614598-605.01-E.8367005 nolu izniyle veriler, çevrimiçi anket yoluyla 09.09.2020-08.10.2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Anket, SurveyMonkey® isimli çevrimiçi anket portalında hazırlanmıştır. Nisan ayında COVID-19'dan korunma tedbiri olarak sokağa çıkma yasağı uygulanan büyükşehirlerin il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri aracılığıyla okullara ulaştırılan çevrimiçi anketin bağlantı adresinin çalışmaya katılmaya gönüllü olan lise son sınıf öğrencilerine duyurulması istenmiştir. Veli ve kendi onamı olan öğrencilerin verileri değerlendirilmeye alınmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler, "SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 23.0 for Windows" istatistik programı kullanılarak çözümlenmiştir. Öncelikle mevcut çalışmadaki ölçüm araçlarından ikisinin (COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Resmî Kısıtlamalara Verilen Destek Ölçeği ve Gençlerin Riskli Davranışları Ölçeği) yapısal geçerliliği Açımlayıcı Faktör Analiziyle, iç tutarlılık güvenilirlikleri ise Cronbach alfa hesaplanarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların her bir ölçekten aldıkları puanlar (toplam puanlar ve alt ölçek puanları), o ölçeğe/alt ölçeğe ait maddelerin puanlarının ortalamasını hesaplamak suretiyle elde edilmiştir. Ardından, sırasıyla, betimsel analizler, Pearson Korelasyon Analizi ve Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizleri yürütülmüştür.

Bulgular

COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Resmî Kısıtlamalara Verilen Destek Ölçeği'nin Faktör Yapısının İncelenmesi

On üç maddelik ölçek üzerinde direct oblimin rotasyonlu¹ Temel Bileşenler Analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, toplam varyansın %51.70'ini açıklayan 2 faktör olduğunu göstermektedir. İkinci faktöre düşen beş maddenin, öğrencilerin gözünde gündelik yaşamın sürdürülmesi için zorunlu olmayan, ertelenebilir nitelikteki ve sosyalleşme amacı taşıyan etkinliklere dair sınırlama ve yasakları içerdiği görülmüştür (örneğin şehirlerarası ve uluslararası seyahatlerle ve sosyal ve sportif faaliyetlerle ilişkili yasaklar). İlk faktör toplam varyansın yaklaşık %43.34'ünü, ikincisi ise %8.35'ini açıklamaktadır. İlk faktöre düşen 8 maddenin Cronbach alfa değeri .85 olarak, ikinci faktöre düşen 5 maddenin Cronbach alfa değeri .78 olarak bulunmuştur. Tüm ölçekteki toplam 13 maddenin Cronbach alfa değeri birlikte hesaplandığında ise .89 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin maddeleri ve uygulanan faktör analizinin sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Pearson Korelasyon Analizi, ölçeğin iki alt boyutunun birbirleriyle korelasyonunun $r = .67$ olduğunu göstermiştir.

1 Hangi rotasyonun uygulanacağına karar vermek için, Tabachnick ve Fidell'in (2007) önerisi doğrultusunda, önce oblik (direct oblimin) rotasyonlu analiz yapılmış ve faktör korelasyon matrisi incelenmiştir. Matriske verilen korelasyon değeri .32'nin üstünde olduğundan oblik (direct oblimin) rotasyonunun uygun olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 2. COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Kısıtlamalara Verilen Destek Ölçeği'ne Uygulanan Açımlayıcı Faktör Analizinin Sonuçları (13 Madde)

Maddeler	Faktör yükleri
Faktör 1: Öğrencilerin gündelik yaşamını etkileyen kısıtlamalar (8 madde, $\alpha = .85$, Açıkladığı varyans = %43.34)	
Salgın olasılığı bulunan bazı bölgelere karantina uygulanması	.74
Bazı günlerde sokağa çıkma yasağı uygulanması	.73
Sokağa çıkma yasağı	.72
COVID-19 tespit edilen ev ya da apartmanlara karantina uygulanması	.71
Kamusal alanda maske takma zorunluluğu	.69
Kişilerin mobil telefonlarına takip uygulaması yüklenmesi	.68
Kamusal alanlarda sosyal mesafe zorunluluğu getirilmesi	.57
Yurt dışından dönen vatandaşlara karantina uygulaması	.52
Faktör 2: Öğrenci yaşamında sıra dışı nitelikteki etkinliklere yönelik kısıtlamalar (5 madde, $\alpha = .78$, Açıkladığı varyans = %8.35)	
Şehirlerarası seyahat yasağı	.86
Tüm spor müsabakalarının seyircisiz olarak oynanması	.78
Uluslararası seyahat yasağı	.71
Kişilerin çeşitli nedenlerle bir araya gelmesinin yasaklanması	.52
Şehir içi özel araçla seyahat tedbirleri	.49

Not. Temel Bileşenler Analizi, Direct oblimin rotasyonu uygulanmıştır. Ölçek maddeleri 1-5 arasında değerlendirilmiştir.

Gençlerin Riskli Davranışları Ölçeği'nin Faktör Yapısının İncelenmesi

Yirmi iki maddelik ölçek üzerinde varimax rotasyonlu² Temel Bileşenler Analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, toplam varyansın %54.35'ini açıklayan 7 faktör üretmiştir. Son faktörü kavramsal olarak bir araya toplanması öngörülme 4 maddenin ("ban-

2 Tabachnick ve Fidell'in (2007) önerisi doğrultusunda, önce oblik (direct oblimin) rotasyonlu analiz yapılmış ve faktör korelasyon matrisi incelenmiştir. Matriksteki tüm değerler .32'nin altında olduğundan ortogonal (varimax) rotasyon uygulanmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

yo yapmak”, “arabada emniyet kemeri takmak”, “doktor reçetesi olmadan uyuşturucu/uyarıcı kullanmak” ve “çevredekilerin eşyasını izinsiz kullanmak”) oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca bir madde (“alkollü sürücüyle yolculuk etmek”) iki faktörde birden yüksek yük almıştır. Bu sebeplerle bu beş maddenin çıkarılmasından sonra analiz tekrar edilmiştir. İkinci analiz, varyansın %59.02’sini açıklayan 6 faktör üretmiştir. Bu analiz, diğer bazı maddelerin de elenmesi gerektiğini göstermiştir. Son faktöre yüklenen maddelerden üçünün (“aşırı yemek”, “sağlıksız/kontrolsüz diyet yapmak” ve “motosiklet veya bisiklette koruyucu aksesuar –kask- takmamak”) aynı başlıkta toplanmasının kavramsal olarak uygun olmaması ve söz konusu faktörün Cronbach alfa güvenilirlik değerinin düşük olması ($\alpha = .41$) nedeniyle maddelerin elenmelerine karar verilmiştir. Benzer biçimde, iki trafik kuralı ihlali maddesiyle (“ehliyetsiz araç kullanmak” ve “hız sınırını aşmak”) bir antisosyal davranış maddesinin (“kendini korumak amacıyla yanında zarar verici aletler taşımak”), kavramsal olarak bir arada ele alınmaları uygun olmadıkları halde bir faktörde toplandıkları görülmüştür. Antisosyal davranışla ilgili olan bu maddenin faktör yükünün (.41) diğer iki maddeninkinden (.87 ve .85) düşük olduğu ve bu maddenin güvenilirliği düşürdüğü görüldüğünden söz konusu maddenin de elenmesine karar verilmiştir. İlk analizde 5, ikincisinde 4 madde elendikten sonra geriye kalan 13 madde üzerinde analiz tekrarlandığında, bu maddelerin toplam varyansın %64.22’sini açıklayan 5 faktörde kümelendiği görülmüştür. Ölçeğin 13 maddesine uygulanan iç tutarlılık güvenilirliği analizi sonucunda Cronbach alfa değeri .69’dur. On üç maddeye uygulanan faktör analizinin sonuçları ile ölçeğin ve alt ölçeklerin Cronbach alfa değerleri Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3. Gençlerin Riskli Davranışları Ölçeği'ne Uygulanan Açımlayıcı Faktör Analizinin Sonuçları (13 Madde)

Maddeler	Faktör yükleri	Maddeler	Faktör yükleri	Maddeler	Faktör yükleri
Faktör 1: Bağımlılık yapan madde kullanımı (3 madde, $\alpha = .68$, Açıkladığı varyans = %22.14)		Faktör 2: Temizlik kurallarını ihlal etme (3 madde, $\alpha = .63$, Açıkladığı varyans = %12.60)		Faktör 3: Riskli trafik davranışları (2 madde, $\alpha = .78$, Açıkladığı varyans = %11.85)	
Sigara, nargile ya da diğer nikotin içeren maddeler kullanmak	.76	Dışarıdan eve geldiğimde giysilerimi değiştirmeyi ihmal etmek	.79	Ehliyetsiz olarak herhangi bir aracı kullanmak	.90
Alkollü içki kullanmak	.76	Tuvaletten çıktıktan sonra ellerimi yıkamayı ihmal etmek	.76	Taşıt (otomobil, motosiklet vb.) kullanırken hız sınırlarını aşmak	.89
Bağımlılık yapıcı madde kullanmak	.79	Ellerimi yıkarken sabun kullanmamak	.72		
Faktör 4: Antisosyal ilişkiler (3 madde, $\alpha = .56$, Açıkladığı varyans = %9.30)		Faktör 5: Sağlıksız yeme davranışı (2 madde, $\alpha = .65$, Açıkladığı varyans = %8.33)			
Arkadaşlarımla tartıştığım da ağzıma geleni söylemek	.82	Sabah kahvaltısını atlamak	.85		
Hakkımı kavga ederek savunmak	.80	Gün boyunca hiçbir şey yememek	.85		
Eğlence olsun diye arkadaşlarımla canını acıtmak	.52				

Not. Temel Bileşenler Analizi, Varimax rotasyonu uygulanmıştır. Ölçek maddeleri 1-5 arasında değerlendirilmiştir.

COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Kısıtlamalara Verilen Destek Ölçeği'ne Verilen Cevapların Madde Bazında İncelenmesi

COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Kısıtlamalara Verilen Destek Ölçeği'nin 13 maddesinin her birinin ortalaması ve standart sapması Tablo 4'te sunulmuştur. En yüksek ortalama, "maske takma zorunluluğuna" aittir ($\bar{x} = 4.73$, $SS = .69$). Onu,

“yurtdışından gelenlere karantina uygulaması” ($\bar{x} = 4.57$, $SS = .76$) ve “kamusal alanlarda sosyal mesafe kuralı” ($\bar{x} = 4.49$, $SS = .79$) izlemektedir. En az desteklenen kısıtlamaların başında şehirlerarası seyahat yasağı” ($\bar{x} = 3.89$, $SS = 1.14$) gelmekte, bunu “kişilerin çeşitli nedenlerle bir araya gelmesinin yasaklanması” ($\bar{x} = 4.10$, $SS = 1.07$) ve “şehir içi özel araçla seyahat tedbirleri” ($\bar{x} = 4.12$, $SS = 1.09$) takip etmektedir.

Tablo 4. COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Kısıtlamalara Verilen Destek Ölçeği Maddelerinin Ortalama ve Standart Sapmaları

Maddeler(*)	\bar{x}	SS
Kamusal alanda maske takma zorunluluğu	4.73	.69
Yurtdışından dönen vatandaşlara karantina uygulaması	4.57	.76
Kamusal alanlara sosyal mesafe kuralı getirilmesi	4.49	.79
COVID-19 tespit edilen ev ya da apartmanlara karantina uygulaması	4.47	.82
Kişilerin mobil telefonlarına takip uygulaması yüklenmesi	4.42	.92
Salgın olasılığı bulunan bazı bölgelere karantina uygulaması	4.40	.86
Uluslararası seyahat yasağı	4.20	1.04
Tüm spor müsabakalarının seyircisiz olarak oynanması	4.19	1.05
Sokağa çıkma yasağı	4.15	1.03
Bazı günlerde sokağa çıkma yasağı uygulanması	4.14	1.05
Şehir içi özel araçla seyahat tedbirleri	4.12	1.09
Kişilerin çeşitli nedenlerle bir araya gelmesinin yasaklanması	4.10	1.07
Şehirlerarası seyahat yasağı	3.89	1.14

*Maddeler, ortalaması en yüksek olandan en az olana doğru yukarıdan aşağıya sıralanmıştır.

Gençlerin Riskli Davranışları Ölçeği'ne Verilen Cevapların Madde Bazında İncelenmesi

Gençlerin Riskli Davranışları Ölçeği'nin 13 maddesinin her birinin ortalaması ve standart sapması Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5 incelendiğinde, gençlerin çok az risk aldıklarını bildirdikleri iki alanın madde kullanımı ve trafik davranışları olduğu açıkça görülmektedir. “Bağımlılık yapıcı madde kullanmak” en düşük ortalamaya sahip maddedir ($\bar{x} = 1.08$, $SS = .43$). Onu, “taşıt (otomobil, motosiklet vb.) kullanırken hız sınırlarını aşmak” ($\bar{x} = 1.19$, $SS = .63$), “alkollü içki kullanmak” ($\bar{x} = 1.22$, $SS = .66$) ve “ehliyetsiz olarak herhangi bir aracı kullanmak” ($\bar{x} = 1.25$, $SS = .71$) izlemektedir. Öte yandan, gençlerin en fazla risk aldıkları alanların beslenme, antisosyal davranışlar ve temizlik olduğu görülmektedir. Ortalamaları yüksek olan risk davranışları ise şunlardır: “Sabah kahvaltısını atlamak” ($\bar{x} = 2.43$, $SS = 1.28$), “gün boyunca bir şey yememek” ($\bar{x} = 1.93$, $SS = 1.08$), “arkadaşım-la tartıştığımda ağzıma geleni söylemek” ($\bar{x} = 1.86$, $SS = .97$), “hakkımı kavga ederek savunmak” ($\bar{x} = 1.83$, $SS = .92$), “tuvaletten çıktıktan sonra ellerimi yıkamayı ihmal etmek” ($\bar{x} = 1.81$, $SS = 1.51$) ve “dışarıdan eve geldiğimde giysilerimi değiştirmeyi ihmal etmek” ($\bar{x} = 1.78$, $SS = 1.17$).

Tablo 5. Gençlerde Risk Davranışları Ölçeği Maddelerinin Ortalama ve Standart Sapmaları

	\bar{x}	SS
Maddeler (*)		
Sabah kahvaltısını atlamak	2.43	1.28
Gün boyunca hiçbir şey yememek	1.93	1.08
Arkadaşlarımla tartıştığımda ağzıma geleni söylemek	1.86	.97
Hakkımı kavga ederek savunmak	1.83	.92
Tuvaletten çıktıktan sonra ellerimi yıkamayı ihmal etmek	1.81	1.51
Dışarıdan eve geldiğimde giysilerimi değiştirmeyi ihmal etmek	1.78	1.17
Sigara, nargile ya da diğer nikotin içeren maddeler kullanmak	1.50	1.08
Ellerimi yıkarken sabun kullanmamak	1.39	1.00
Eğlence olsun diye arkadaşlarımla canını acıtmak	1.35	.69
Ehliyetsiz olarak herhangi bir aracı kullanmak	1.25	.71
Alkollü içki kullanmak	1.22	.66
Taşıt (otomobil, motosiklet vb.) kullanırken hız sınırlarını aşmak	1.19	.63
Bağımlılık yapıcı madde kullanmak	1.08	.43

*Maddeler, ortalaması en yüksek olandan en az olana doğru yukarıdan aşağıya sıralanmıştır.

Betimleyici Analizler

Betimleyici bilgiler sağlamak üzere, çalışmadaki üç ölçeğin (COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Resmî Kısıtlamalara Verilen Destek, Gençlerin Riskli Davranışları ile Çelişik Duygulu Yaşçılık ve bunların her birinin alt ölçeklerinin) ortalama puanları ve standart sapmaları hesaplanarak Tablo 4'te verilmiştir. Bulgulara göre, gençlerin COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Kısıtlamalara Verilen Destek düzeyi puanları oldukça yüksektir. Ölçümler 5'li derecelendirme ölçeği ile alınmıştır ve ortalama puan, tüm ölçek ve iki alt ölçeğinin her biri için 4'ün üzerindedir.

Riskli Davranışlar Ölçeği'ne dair bulgular incelendiğinde, katılımcıların riskli davranışlarda bulunma sıklığının oldukça düşük olduğu saptanmıştır. Ölçümler 5'li derecelendirme ölçeği ile alınmıştır ve ortalama puan, tüm ölçek ve alt ölçeklerin her biri için 3'ün altındadır. Hangi alanda daha fazla risk davranışı bildirildiğini incelemek üzere, Tekrarlı Varyans Analizi uygulanmış; küresellik varsayımı karşılanmadığı için Huynh Feld t-testi sonuçlarının rapor edilmesine karar verilmiştir. Buna göre, bildirilen riskli davranış sıklığının risk alanına göre değiştiği bulunmuştur, $F(3.114, 1268.348) = 607.195, p < .001$. Spesifik olarak, gençlerin riskli davranışlarda bulunma sıklığı en çok yeme davranışı alanındadır ($\bar{x} = 2.18, SS = 1.01$). Bunu temizlikle ($\bar{x} = 1.66, SS = .93$) ve sosyal ilişkilerle ($\bar{x} = 1.68, SS = .64$) ilgili riskli davranışlar izlemektedir. Riskli davranışların en az sergilediği alanlar trafik ($\bar{x} = 1.22, SS = .61$) ve madde kullanımıdır ($\bar{x} = 1.27, SS = .58$).

Örneklemin Çelişik Duygulu Yaşçılık Ölçeği'nden aldıkları genel yaşçılık puanı ile ölçeğin iki alt boyutundan aldıkları düşmanca yaşçılık ve korumacı yaşçılık puanları hayli yüksektir. Ölçümler 7'li derecelendirme ölçeği ile alınmıştır ve ortalama puan, tüm ölçek ve alt ölçeklerin her biri için 4'ün üzerindedir. Yaşçılığın korumacı ve düşmanca boyutları Eşleştirilmiş T-test Analizi ile karşılaştırılmış, korumacı yaşçılık düzeyinin ($\bar{x} = 5.18, SS = 1.10$) düşmanca yaşçılıktan ($\bar{x} = 4.43, SS = 1.41$) daha fazla olduğu bulunmuştur, $t(2095) = 23.31, p < .001$.

Korelasyon Analizleri

Öğrencilerin COVID-19 salgınından korunmaya yönelik kısıtlamaları destekleme düzeyi ile yaşçılık eğilimleri ve riskli davranışlarda bulunma sıklıkları arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, kısıtlamalara verilen destekle yaşçılık arasında pozitif yönde, düşük fakat anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($r = .20, p < .001$). Ancak, kısıtlamalara verilen desteğin yaşçılığın düşmanca alt boyutuna ($r = .05, p < .05$) kıyasla korumacı alt boyutuyla ($r = .22, p < .001$) daha güçlü bir ilişki sergilediği görülmüştür. Öte yandan, COVID-19 salgınından korunmaya yönelik kısıtlamalara verilen desteğin riskli davranışlarda bulunmayla olumsuz yönde, düşük fakat anlamlı ilişkilere sahip olduğu bulunmuştur ($r = -.13, p < .001$). Diğer bir ifadeyle, gençlerin riskli davranışlarda bulunma düzeyi arttıkça kısıtlamalara verdikleri destek azalmaktadır. Riskli davranışlar arasında kısıt-

lamalara destek ile en güçlü ilişkisi bulunan değişken riskli trafik davranışlarıdır ($r = -.13, p < .001$). Diğer taraftan, riskli davranışlardan sadece sağlıksız yeme davranışlarının kısıtlamalara destek ile ilişkisi anlamlı değildir ($r = -.02, p = .352$).

Son olarak, riskli davranışlarla yaşlılık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Riskli davranışlarda bulunma sıklığı, yaşlılık toplam puanıyla ilişkili olmamakla birlikte, yaşlılığın düşmanca alt boyutuyla pozitif yönde, düşük fakat anlamlı ($r = .14, p < .001$), korumacı alt boyutuyla ise negatif yönde, çok düşük fakat anlamlı ($r = -.05, p < .05$) ilişkiler göstermektedir. Korumacı yaşlılığın, farklı alanlardaki riskli davranışlarla korelasyonları ayrı ayrı incelendiğinde, ilişkili olduğu tek riskli davranış alanının bağımlılık yapan madde kullanımı olduğu görülmektedir ($r = -.08, p < .05$): Gençlerin madde kullanma eğilimi arttıkça korumacı yaşlılık düzeyi azalmaktadır. Düşmanca yaşlılık ise sırasıyla, antisosyal davranışlar, sağlıksız yeme davranışları, temizlik kurallarını ihlal etme ve bağımlılık yapan madde kullanımıyla anlamlı düzeyde ilişkilidir. Değişkenler arasındaki ilişkiler ve anlamlılık düzeyleri Tablo 6'da verilmiştir.³

3 Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bazı katsayıların zayıf olmalarına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bulunmasının, örneklem sayısının büyüklüğünün bir sonucu olabileceği ihtimaline yönelik olarak, daha küçük bir örneklemle de anlamlı korelasyon ilişkileri elde edilip edilmeyeceği sınanmıştır. COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Kısıtlamalara Verilen Destek Ölçeği açısından en düşük ($N = 262$) ve en yüksek ($N = 262$) puanları alan katılımcılardan oluşan toplam 524 kişilik veri (tüm örneklem 1/4'i) üzerinde analizler tekrar edildiğinde 2096 kişilik örneklemde anlamlı bulunan korelasyon ilişkilerinin bu küçük örneklemde de anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Değişkenler arası Korelasyonlar ve Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapmaları

	1	1a	1b	2	2a	2b	2c	2d	2e	3	3a	3b
1. COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Kısıtlamalara Verilen Destek ¹	1.00											
1a. Gündelik yaşamın zorunlu faaliyetlerine dair kısıtlamalar	.92***	1.00										
1b. Seyahat ve sosyal birlikteliklere dair kısıtlamalar	.91***	.67***	1.00									
2. Riskli davranışlar (Genel) ¹	-.13***	-.10***	-.13***	1.00								
2a. Bağlılık yapan madde kullanımı	-.10***	-.07**	-.11***	.61***	1.00							
2b. Temizlik kurallarını ihlal etme	-.09***	-.10***	-.05*	.62***	.11***	1.00						
2c. Riskli trafik davranışları	-.13***	-.10***	-.14***	.48***	.33***	.12***	1.00					
2d. Antisosyal davranışlar	-.06*	-.02	-.08***	.61***	.29***	.09***	.26***	1.00				
2e. Sağlıksız yeme davranışı	-.02	.00	-.04	.52***	.17***	.05*	.03	.19***	1.00			
3. Çelişik Duygulu Yaşlılık ²	.20***	.20***	.17***	.01	-.05*	.03	.00	.02	.00	1.00		
3a. Dışmanca Yaşlılık	.05*	.06**	.04	.14***	.06**	.07**	.04	.15***	.07**	.62***	1.00	
3b. Korumacı Yaşlılık	.22***	.22***	.19***	-.05*	-.08***	.01	-.02	-.04	-.03	.94***	.32***	1.00
\bar{x}	4.29	4.42	4.10	1.59	1.27	1.66	1.22	1.68	2.18	4.99	4.43	5.18
SS	.63	.62	.79	.43	.58	.93	.61	.64	1.01	1.00	1.41	1.10

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$. ¹ 5'li derecelendirme ölçeğidir. ² 7'li derecelendirme ölçeğidir.

Regresyon Analizleri

Riskli davranış türlerinin ve yaşçılık boyutlarının COVID-19 salgınından korunmaya yönelik kısıtlamalara verilen desteği açıklamadaki katkılarını incelemek amacıyla üç ayrı Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi yürütülmüştür. İlk analizde yordanan değişken tüm kısıtlamalara verilen genel destek iken, ikinci analizde gündelik yaşamın zorunlu faaliyetlerine dair kısıtlamalar, üçüncü analizde ise seyahat ve sosyal birlikteliklere dair kısıtlamalar olmuştur. Yordayıcı değişkenler olarak, analizin birinci aşamasında beş farklı alandaki riskli davranış puanları (bağımlılık yapan madde kullanımı, temizlik kurallarının ihlali, riskli trafik davranışları, antisosyal davranışlar, sağlıksız beslenme) birlikte analize dâhil edilmiştir. İkinci aşamada ise yaşçılık değişkenleri (korumacı ve düşmanca yaşçılık) analize eklenmiştir. Tüm analizlerin sonuçları Tablo 7’de sunulmaktadır.

Analizlerin ilkinde, birinci basamakta, bağımlılık yapan madde kullanımı ($\beta = -.05$, $p < .05$), temizlik kurallarının ihlali ($\beta = -.07$, $p < .01$) ve riskli trafik davranışları ($\beta = -.10$, $p < .001$) kısıtlamalara verilen desteği negatif yönde anlamlı olarak yordamış, ancak ikinci basamakta modele yaşçılığın eklenmesiyle bağımlılık yapan madde kullanımının anlamlı etkisi ortadan kalkmıştır ($\beta = -.04$, $p = .126$). Benzer biçimde, gündelik yaşamın zorunlu faaliyetlerine dair kısıtlamaları destekleme puanını temizlik kurallarının ihlal etme ($\beta = -.09$, $p < .001$) ve riskli trafik davranışlarının ($\beta = -.08$, $p < .001$) negatif yönde, korumacı yaşçılığın ($\beta = .22$, $p < .001$) ise pozitif yönde yordadığı saptanmıştır: Gündelik yaşamın zorunlu faaliyetlerine dair kısıtlamaları destekleme düzeyi, temizlik kurallarının ihlaliyle azalırken, yaşçılık eğilimlerinin artmasıyla birlikte artmaktadır. Öte yandan, seyahat ve sosyal birlikteliklere dair kısıtlamalara verilen desteği ise sadece riskli trafik davranışları ($\beta = -.08$, $p < .001$) ve korumacı yaşçılık ($\beta = .22$, $p < .001$) anlamlı olarak yordamıştır: Buna göre, seyahat ve sosyal birlikteliklere dair kısıtlamalara verilen destek riskli trafik davranışları sergileme sıklığı arttıkça azalırken, korumacı yaşçılık eğilimlerinin yükselmesiyle birlikte artmaktadır.

Tablo 7. Kısıtlamalara Verilen Desteği Yordayan Değişkenler

Değişkenler	COVID-19 Salgınından Korunmaya Yönelik Kısıtlamalara Verilen Destek					
	Tüm kısıtlamalar		Günelik yaşamın zorunlu faaliyetlerine dair kısıtlamalar		Seyahat ve sosyal birlikteliklere dair kısıtlamalar	
	B1	B2	B1	B2	B1	B2
<i>Gençlerin Riskli Davranışları</i>						
Bağımlılık yapan madde kullanımı	-.05*	-.04	-.04	-.02	-.06*	-.04
Temizlik kurallarını ihlal etme	-.07**	-.07**	-.09***	-.09***	-.03	-.03
Riskli trafik davranışları	-.10***	-.10***	-.08**	-.08***	-.10***	-.10***
Antisosyal davranışlar	-.01	.00	.02	.02	-.03	-.03
Sağlıksız yeme davranışı	.00	.00	.01	.02	-.02	-.02
<i>Çelişik Duygulu Yaşçılık</i>						
Düşmanca yaşçılık		-.01		-.01		-.01
Korumacı yaşçılık		.22***		.22***		.18***
<i>F Değeri</i>	10.33***	22.86***	8.20***	21.17***	11.96***	18.09***
<i>R² Toplam</i>	.02	.07	.02	.06	.02	.05
<i>R² Farkı</i>	.02	.05	.02	.05	.03	.03

Not: B1 = Birinci Basamak, B2 = İkinci Basamak; * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bilindiği gibi, COVID-19 salgını ile birlikte, kamu sağlığını korumak amacıyla çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Türkiye'nin 29 büyükşehirinde yaşayan ve 2020 yılının Nisan ayında devletin yürürlüğe koyduğu tedbirleri deneyimleyen lise son sınıf öğrencileriyle yapılan bu çalışmada, öğrencilerin COVID-19 salgınına yönelik kısıtlamaları destekleme düzeyi incelenmiş ve verdikleri desteğin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. COVID-19 salgınının ortaya çıktığı ilk zamanlarda salgınla ilgili bazı

yanlış bilgilerin gençlerin kendilerinin risk altında olmadıklarını düşünmelerine ve dolayısıyla salgına yönelik tedbirlere uymamaya yol açmış olması, verilerin toplandığı Eylül ve Ekim aylarında ise salgının neden olduğu vahim sonuçların ve salgınla ilgili gerçek bilgilerin yaygınlaşmasının gençlerin tedbirlere yönelik desteğini artırmış olması muhtemeldir. Daha önce COVID-19'un sadece yaşlılar için ciddi bir tehdit oluşturduğu şeklindeki yanlış algının yerini her yaşta insanın tehdit altında olduğu algısına bıraktığı düşünülebilir. Değişen bu algının beraberinde tedbirlere uymayı getirdiği söylenebilir. Öğrencilerin öz-bildirimlerine dayalı olan bu çalışmanın bulgularına göre, gençler genel olarak tedbirleri desteklemektedir, ancak bazı tedbirleri destekleme oranlarının görece düşük olduğu anlaşılmaktadır. Şehirlerarası seyahat yasağı, kişilerin çeşitli nedenlerle bir araya gelmesinin yasaklanması ve şehir içi özel seyahat tedbirleri gençlerin en az destekledikleri kısıtlamalardır. Bu tür tedbirlerin görece az desteklenmesinin muhtemel nedeni gençlerin içinde buldukları yaş dönemi gereği sosyal ilişkiler kurmaya ve sürdürmeye yüksek düzeyde ihtiyaç duymalarıdır. Bir diğer nedenin ise, eğitimlerini ve "normal" yaşamlarını sürdürme isteği olduğu söylenebilir. Gençlerin en fazla desteklediği kısıtlamaların maske takma zorunluluğu, yurtdışından gelenlere karantina uygulaması ve kamusal alanlarda sosyal mesafe kuralı gibi tedbirler olması, bu tür tedbirlerin salgınla mücadeledeki öneminin resmî yetkililerce ve medyadaki kamu spotları yoluyla çokça vurgulanmasına bağlı olabilir. Ayrıca bu normlar, sosyal yaşamı tamamen durdurumaktansa, salgın döneminde sosyal yaşamın güvenli bir şekilde sürdürülmesine yönelik yeni düzenlemeler getirdikleri ve dolayısıyla seyahate ve sosyal buluşmalara getirilen yasaklamalara kıyasla daha az katı ve sınırlandırıcı algılandıkları için daha fazla desteklenmiş olabilir.

Gençlerin, sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine katı engeller getiren tedbirlere görece az destek verdiklerine yönelik bulgumuz göz önüne alınarak, ileride gençlerin sosyal ihtiyaçlarına yönelik yasaklamalar getirmenin kamu sağlığını korumak açısından şart olduğu durumlarda, bu sosyal ihtiyaçların giderilebilmesi için alternatif yöntemler üretilmesi faydalı olacaktır. Sosyal ihtiyaçlar için dijital iletişim olanaklarından yararlanma türünden alternatiflerin üretilip hayata geçirilmesinde resmi kurumlar aktif görev üstlenebilir. Okulların gençler için akademik işlevlerinin yanında sosyal işlevlerinin de olduğu düşünülecek olursa, yüz yüze eğitimin mümkün olamayacağı salgın dönemlerinde öğrencilerin sadece akademik ihtiyaçlarının değil, sosyal ihtiyaçlarının da dijital araçlarla karşılanmasına yönelik tedbirlerin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınması uygun olacaktır. Bu noktada, uzaktan eğitim sürecinde dijital teknolojinin sunduğu tek taraflı iletişim araçlarının yanı sıra, karşılıklı etkileşime izin veren araçların da kullanılması; gençlere eğitimlerinin bir parçası olarak, dijital platformlarda birbirleriyle etkileşime geçip birlikte üretecekleri projeler ve grup ödevleri verilmesi bir öneri olarak sunulabilir.

Bu çalışmada öğrencilerin riskli davranışlarda bulunma sıklıkları ölçülmüş ve farklı yaşam alanlarının her birinde gençlerin riskli davranışlar sergileme eğilimlerinin genelde düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Sevindirici olmakla birlikte, bu

bulgunun geçerliliğine temkinli yaklaşmak gerekir; çünkü ankete katılan gençler, verdikleri cevaplara göre kendileri hakkında değerlendirme yapılacağı kaygısıyla, sosyal normlar açısından uygun olan cevapları vermeyi tercih etmiş olabilir. Ankete dayalı tüm çalışmalarda gözlenen ve “sosyal istenirlik” olarak adlandırılan bu problem nedeniyle gençlerin riskli davranış sergileme sıklıklarını gerçekte olduğundan daha düşük bildirmiş olmaları muhtemeldir. Diğer yandan, gençlerin en çok sergilediği riskli davranışların sağlıksız beslenmeyle ilgili olduğu, bunu temizlik ve antisosyal davranışlarla ilgili alanların izlediği görülmektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz salgın süreci göz önüne alındığında, gençlerin temizlik davranışlarındaki ihmalleri kaygı uyandırmaktadır. Gençlerin bu konuda daha fazla bilgilendirilip doğru biçimde yönlendirilmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, gençlerin en az sergilediği riskli davranışlar trafik ve madde kullanımıyla ilgili davranışlardır. Örneklemimizi oluşturan öğrencilerin çoğunluğunun henüz sürücü ehliyeti almamış olabileceği gerçeği trafikle ilgili riskli davranışlarda bulunma düzeyinin neden düşük olduğunu kısmen açıklamaktadır. Böylesi büyük bir örnekte madde kullanım düzeylerinin düşük olması sevindirici olmakla birlikte, yine de hassas ve riskli bir dönemde olan gençlerin (Alberts vd., 2007; Elkind, 1976; Galvan vd., 2007) sosyal normlar açısından uygun olan cevapları vermeyi tercih etmiş olabilecekleri ve gerçek madde kullanımı düzeylerinin bildirilenden daha yüksek olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Mevcut çalışmada gençlerin yaşçılık eğilimleri de ölçülmüştür. Bulgular genel olarak öğrencilerin yaşçılık eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgu literatürdeki diğer bulgularla tutarlıdır (Levy ve Banaji, 2002; Chopik ve Giasson, 2017). Literatürde ölüm farkındalığının yaşlılara yönelik olumsuz tutumları artırdığını gösteren çalışmalar mevcuttur (örn., Boudjemadi ve Gana, 2012). Mevcut çalışma örneklemini için de COVID-19 bir ölümlülük hatırlatıcısı işlevi görerek gençlerin yaşçılık eğilimlerini artırmış olabilir. Öte yandan, yaşlıların korunmaya ve kollanmaya muhtaç olduğu düşüncesi üzerine temellenen korumacı yaşçılığın düşmanca yaşçılıktan daha yüksek düzeyde olması dikkat çekicidir. Bunun temel nedeninin, toplulukçu (kollektivist) kültür özelliklerine sahip toplumumuzda (Göregenli, 1997) yaşlı bireylere saygı gösterme normundan sapmamak adına yaşçılığın dolaylı biçimde sergilenmesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, yaşlılara yönelik önyargıyı ve ayrımcılığı azaltmak amacıyla sadece düşmanca yaşçılığın değil, korumacı yaşçılığın da yaşlılar için olumsuzluklar yaratabileceğini gösteren, önyargı farkındalığı artırmaya yönelik programlar geliştirmek elzem gibi görünmektedir.

Ek olarak, öğrencilerin salgından korunmaya yönelik tedbir ve kısıtlamaları destekleme düzeyiyle, yaşçılık eğilimleri ve riskli davranışlarda bulunma sıklıkları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bulgular, yaşçılık arttıkça kısıtlamalara verilen desteğin arttığını göstermiştir. Özellikle korumacı yaşçılıktaki artışın kısıtlamalara destek vermekle yüksek düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. COVID-19 salgının başlangıcında çoğu ülkede yönetimler özellikle yaşlıları korumaya yönelik tedbirler getirmiş, bu da tedbirlerin yalnızca yaşlıları ilgilendirdiği algısına neden olmuştur (Ayalon vd.,

2020). Bu durum yaşlılara yönelik tutumları olumsuz olanların, özellikle de korumacı yaşçılık eğilimleri yüksek olanların böyle bir algı nedeniyle kısıtlamaları daha fazla desteklemelerine yol açmış olabilir. Bu çalışmanın bir diğer bulgusuna göre, öğrencilerin riskli davranışlarda bulunma sıklıkları arttıkça COVID-19 salgınıyla mücadeleye yönelik kısıtlamaları destekleme düzeyleri azalmaktadır. Alınan sağlık tedbirlerine uymamanın riskli bir davranış olduğu düşünüldüğünde tedbirleri desteklemenin neden riskli davranışlarla olumsuz yönde ilişki gösterdiği anlaşılabilir. Ayrıca, salgın sürecinin bireylere ölümlü olduklarını hatırlattığı düşünülürse, mevcut çalışma bulgusunun Dehşet Yönetimi Kuramı kapsamındaki çalışmaların bulgularıyla tutarlı olduğu söylenebilir (Taubman-Ben-Ari, 2004; Ben-Zur ve Zeidner, 2009). Yaşam tehdidi oluşturan COVID-19, bireyleri riskli davranışlara yönlendirebilmektedir. Öte yandan, öğrencilerin riskli davranışlarda bulunma sıklıkları arttıkça düşmanca yaşçılık düzeyleri artmakta, korumacı yaşçılık düzeyleri ise azalmaktadır. Literatürdeki çalışmalar yaşçılık eğilimlerinin gençlerdeki riskli davranışları artırdığını göstermektedir (Hughes vd., 2016; Popham vd., 2011a, 2011b). Literatürle uyumsuz görünen bu bulgu şöyle yorumlanabilir: Kültürümüzde, kişilerarası ilişkilerde sergilenen korumacı davranışların olumsuz olarak değil, sevecenlikle ilişkili olarak algılanması korumacı yaşçılıkla riskli davranış arasındaki ilişkinin negatif yönde belirmesinin temel nedeni olabilir.

Son olarak, bu çalışmadaki bazı sınırlılıklara da değinmek gereklidir. Mevcut çalışmanın verileri, 2020–2021 eğitim-öğretim yılının güz döneminde, Türkiye'nin büyükşehirlerinde MEB'e bağlı okullarda eğitim gören lise son sınıf öğrencilerinden ulaşılabildiğimiz ve çalışmamıza katılmaya gönüllü olanların doldurduğu anketlere verdikleri cevaplarla sınırlıdır. Çalışmaya bazı illerden yüksek ilgi olmuş, fakat bazı illerde aynı ilgiyle karşılaşmamıştır. Ayrıca örneklemin cinsiyete göre dağılımı da dengeli değildir. Dolayısıyla, araştırma örnekleminin MEB'e bağlı okullarda okuyan lise son sınıf öğrencileriyle ilgili temsil ediciliği düşüktür. Yine de hayli sorunlu bir dönemde ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilen bu geniş katımlı çalışma gençlerimizin salgın ile bağlantılı tutum ve eğilimlerini saptama açısından önemli katkılar sağlamaktadır.

Kaynakça

- ALBERTS, A. ELKIND, D. ve GINSBERG, S. (2007). "The personal fable and risk-taking in early adolescence", *Journal of Youth Adolescence*, 36, 71-76.
- AYALON, L., CHASTEEN, A., DIEHL, M., LEVY, B., NEUPERT, S. D., ROTHERMUND, K., TESCH-RÖMER, C. ve WAHL, H. W. (2020). "Aging in times of the covid-19 pandemic: Avoiding ageism and fostering intergenerational solidarity", *Journals of Gerontology: Psychological Sciences*, B, <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa051>.
- BAŞSIN, Verda (2010). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Güzelyurt ilçesindeki lise öğrencilerinin sağlık açısından riskli davranışları ve risk algıları, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- BOUDJEMADI, V. ve GANA, K. (2012). "Effect of mortality salience on implicit ageism: Implications of age stereotypes and sex", *European Review of Applied Psychology*, 62(1), 9-17.

- BEN-ZUR, H. ve ZEIDNER, M. (2009). "Threat to life and risk-taking behaviors: A review of empirical findings and explanatory models", *Personality and Social Psychology Review*, 13(2), 109-128.
- BUTLER, R. N. (1969). "Age-ism: Another form of bigotry", *The Gerontologist*, 9(4), 243-246.
- BUTLER, R. N. (1980). "Ageism : a foreword", *Journal of Social Issues*, 36(2), 8-11.
- CARY, L. A., CHASTEEN, A. L. ve REMEDIOS, J. (2017). "The ambivalent ageism scale: Developing and validating a scale to measure benevolent and hostile ageism", *The Gerontologist*, 57(2), e27-e36.
- CHOPIK, W. J. ve GIASSON, H. L. (2017). "Age differences in explicit and implicit age attitudes across the life span", *The Gerontologist*, 57(S2), S169-S177.
- CUDDY, A. J. C., NORTON, M. I. ve FISKE, S. T. (2005). "This old stereotype: The pervasiveness and persistence of the elderly stereotype", *Journal of Social Issues*, 61(2), 267-285.
- ÇİMEN, Saniye (2003). 15-18 yaş grubu gençlerde 'Riskli Sağlık Davranışları Ölçeği'nin geliştirilmesi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- ELKIND, D. (1967). "Egocentrism in adolescence", *Child Development*, 38(4), 1025-1034.
- GALVAN, A., HARE, T. A., VOSS, H. U., GLOVER, G. ve CASEY, B. J. (2007). "Risk-taking and the adolescent brain: Who is at risk?", *Developmental Science*, 10(2), F8-F14.
- GENÇTANIRIM-KURU, Dilek (2010). Ergenlerde riskli davranışların yordanması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- GLICK, P. ve FISKE, S. T. (1996). "The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism", *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512.
- GREENBERG J., PYSZCZYNSKI T. ve SOLOMON S. (1986). The Causes and Consequences of a Need for Self-Esteem: A Terror Management Theory. Baumeister R. F. (Ed.), *Public Self and Private Self* içinde (ss. 189-212). Springer Series in Social Psychology. New York, NY: Springer.
- GULLONE, E. ve MOORE, S. (2000). "Adolescent risk-taking and the five-factor model of personality", *Journal of Adolescence*, 23, 393-407.
- GÖREGENLİ, M. (1997). "Individualist-collectivist tendencies in a Turkish sample", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28(6), 787-794.
- HUGHES, A., BOLAR, T. ve KENNISON, S. M. (2016). "Ageism, illegal drug use, and young adults' experiences with illness, dementia and death", *Journal of Articles in Support of the Null Hypothesis*, 13(1), 15-23.
- LEVY, B. R. ve BANAJI, M. R. (2002). Implicit Ageism. Nelson, T. D. (Ed.), *Ageism: Stereotyping and Prejudice against Older Persons* içinde (ss. 49-75), Cambridge, MA: The MIT Press.
- LINDBERG, L.D., BOGGESE, S., PORTER, L. ve WILLIAMS, S. (2000). *Teen Risk-Taking: A Statistical Portrait*. Urban Institute, Washington, DC. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED441924.pdf>, Son erişim tarihi 30 Nisan 2020.

- MARTENS, A., GREENBERG, J., SCHIMEL, J. ve LANDAU, M. J. (2004). "Ageism and death: Effects of mortality salience and perceived similarity to elders on reactions to elderly people", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(12), 1524-1536.
- MARTENS, A., GOLDENBERG, J. L. ve GREENBERG, J. (2005). "A terror management perspective on ageism", *Journal of Social Issues*, 61(2), 223-239.
- ÖZTÜRK, A., TOSUN, L. P., ÖZDEMİR, G., ÇAVUŞOĞLU, M., ALPARSLAN, K., POLAT, D., KARLIDAĞ, S., KABLANOĞLU, A. ve KUŞDİL, M. E. (2020). "A validity and reliability study of the Turkish version of the Ambivalent Ageism Scale". *Turkish Journal of Geriatrics*, 23(4), 534-545.
- POPHAM, L. E., KENNISON, S. M. ve BRADLEY, K. I. (2011a). "Ageism, sensation-seeking, and risk-taking behavior in young adults", *Current Psychology*, 30(2), 184-193.
- POPHAM, L. E., KENNISON, S. M. ve BRADLEY, K. I. (2011b). "Ageism and risk-taking in young adults: Evidence for a link between death anxiety and ageism", *Death Studies*, 35(8), 751-763.
- PYSZCZYNSKI, T., SOLOMON, S. ve GREENBERG, J. (2015). Thirty Years of Terror Management Theory: From Genesis to Revelation. Olson, J. M. ve Zanna, M. P. (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (Cilt. 52, ss. 2-349).
- RAZ, N. (2004). The Aging Brain: Structural Changes and Their Implications for Cognitive Aging. Dixon, R. A., Backman, L. ve Nilsson, L. G. (Ed.), *New Frontiers in Cognitive Aging* içinde (ss. 115-133), New York, NY: Oxford University Press Inc.
- REIJNEVELD, S. A., CRONE, M. R., VERHULST, F. C. ve VERLOOVE-VANHORICK, S. P. (2003). "The effect of a severe disaster on the mental health of adolescents: A controlled study", *The Lancet*, 362, 691-696.
- REYNOLDS, E. K., SCHREIBER, W. M., GEISEL, K., MACPHERSON, L., ERNST, M. ve LEJUEZ, C. W. (2013). "Influence of social stress on risk-taking behavior in adolescents", *Journal of Anxiety Disorders*, 27(3), 272-277.
- ROSENTHAL, D., MOORE, S. ve FLYNN, I. (1991). "Adolescent self-efficacy, self-esteem and sexual risk-taking", *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 1(2), 77-88.
- TABACHNICK, B. G. ve FIDELL, L. S. (2007). Using multivariate statistics (5th ed.). Allyn & Bacon/Pearson Education.
- TAMER, M.G. (2014). "Kuşaklararası dayanışma ve işbirliği çerçevesinde gençlerin yaşlı ve yaşlılık algısının değerlendirilmesi". *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8 (15), 7-28.
- TAUBMAN-BEN-ARI, O. (2004). "Intimacy and risky sexual behavior-What does it have to do with death?", *Death Studies*, 28, 865-887.
- WHO (2020). Adolescents: Health Risks and Solutions. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescents-health-risks-and-solutions>, Son erişim tarihi: 30 Nisan 2020.